

Dr. Sipos János

Az MTA BTK Zenetudományi Intézetének tudományos főmunkatársa és a
Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára

Finnugor nyelv versus török-mongol népzene

Szerzői változat. Megjelent in: Finnugor nyelv versus török-mongol népzene, In: Angi István Csákány Csilla (szerk.), A VII. Hungarológiai Kongresszus Zenetudományi Szekciójának előadásai, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013. pp. 80-95. ISBN:978 606 8178 70 7

Tudjuk, hogy a nyelv és a zene más-más szabályoknak engedelmeskednek, és kapcsolatrendszerük is eltérnek. Jó példa erre a magyarság. Szinte mindenki egyetért, hogy nyelvünk a finnugor nyelvcsaládba tartozik, miközben a magyarság régi kultúrájának sok eleme, ezen belül a népzene fontos honfoglalás előtti rétegei nem finnugor, hanem törökös jellegűek.

Ha nem számítjuk az egyszerű formák miatt nehezen azonosítható és sok népnél előforduló szórványos magyar-finnugor dallampárhuzamokat, akkor két nagyobb, honfoglalás előtti zenei réteg esetén jött komolyabban szóba a magyar-finnugor zenei rokonság.¹

Az egyik réteget a magyar népzeneire jellemző *ereszkedő négyesoros kvintváltó pentaton* dallamok alkotják. Yrjö Wichmann finn néprajzkutató felesége 1906-ban hegyi cseremiszdalokat gyűjtött és küldött Bartók Bélának. A dallamoknak a magyar kvintváltó dallamokhoz való hasonlósága kétségtelen, noha második felük nem lefelé ugrik egy kvinttel, hanem felfelé egy kvarttal.² Bartók Béla be is emelte őket *A magyar népdal* című könyvének Appendixébe.³ (1. példa)

Tempo giusto Muz. F. 621c)

I. 8

Ik i - äš saš-tär ya-nö kä-pem ö - l'ö, Ik i - äš saš-tär ya-nö kä-pem ö - l'ö,

Kuš - kən - šo-tež-ok ü - βém puè - βə. Kuš - kən - šo-tež-ok ü - βém puè - βə,

1. példa Bartók Béla „A magyar népdal” könyve Appendixének első példája: egy felső kvartváltó cseremiszdal

¹ A magyar zenei stílusok, rétegek átfogó történeti-zenei áttekintése több elemzés eredményeként is előttünk állnak. Ráadásul ezeket a vizsgálatokat olyan jelentős zenészek és tudósok kezdték mint Bartók Béla, Kodály Zoltán, majd a kutatás folytatódott Vargyas Lajos, Dobszay László, Szendrei Janka és mások közreműködésével.

² Vikár László tapasztalatai szerint a területen a felfelé és lefelé való kvintváltás illetve a dallam csupán egyik felének megszólaltatása egymással egyenértékűnek számít. Ezzel jelenség a többi „kvintváltós” területen (pl. magyarok, mongolok) nem tapasztalható.

³ Bartók Béla, *A magyar népdal*, In *B.Ö.I.*, pp.101-250. Budapest, 1924, p. 121

Kodály Zoltán korán észrevette, hogy ilyen dallamok nem csak a finnugor cseremiszeknél fordulnak elő, hanem a török nyelvű csuvasoknál is.⁴ Részletesen elemezte a tonális és a modális kvintváltás jelenségét, és noha példái zömmel a Volga-vidékről származtak, nem szűkítette le a párhuzamok lehetőségét erre a területre.

Szabolcsi Bence a kvintváltás jelenségéhez további cseremiszi, csuvas, kalmük, Bajkál-vidéki mongol és kínai dallampárhuzamokat is állított, és a magyar stílust a „régii nagy kultúrákat mindenütt jellemző pentatónia egyik sajátos stílusfajához, a közép-ázsiaihoz” kötötte.⁵ Ő is általánosabb dallampárhuzamokról beszélt, melyek a magyar népzene pentaton rétegei és egy hatalmas, sok népet és kultúrát összekötő terület népzenei között fedezhetők fel.

Vikár László és Bereczki Gábor 1957-1979 közötti kutatásai során pedig kiderült, hogy pentaton kvintváltó dallamok a Volga-Káma vidéken kizárólag a cseremiszi-csuvas határ két oldalán egy száz kilométeres körben élnek. Vikár kételkedik a magyar és a Volga-vidéki kvintváltás genetikai összefüggésében. Felhívja a figyelmet, hogy a gyűjtések során sokkal gyakoribb volt a felső kvartváltás mint az alsó. Szerinte a Lach-gyűjteményben szereplő kétsoros cseremiszi dallamok hiteles formák lehetnek, és a magyar „páva” dallamhoz állított cseremiszi dallamnak nemcsak kadenciáit, hanem dallammozgását is eltérőnek találja.⁶ Érvéle szerint a Volga-vidékhez hasonló forgalmas terület nem egykönnyen őriz meg nagy régiségeket, ráadásul az archaikus kultúrájú keleti cseremiszek nem is ismerik a kvintváltást. Valószínűtlennek tartja azt is, hogy egy stílus évezredek keresztül olyan virágzó maradhat, mint amilyen ma a cseremiszi-csuvas határ menti kvintváltás.

Ezzel szemben Vargyas Lajos így ír: „...a magyar és a Volga-vidéki kvintváltó stílus és kvintváltó dallamok azonossága... olyan nagyfokú és olyan tömeges, hogy azt mindenképpen közös eredetűnek kell tartanunk, föltéve, hogy történelmi összefüggés lehetséges a két terület között.”⁷ Vargyas a kvintváltó stílust az ereszkedő dallamstílusból való logikus fejleménynek képzei el, mely az ereszkedő dallammozgásból alakult ki, és az ismétlésre való törekvés állomásainak a legfejlettebb fokát jelenti. Áttekintette a mordvinok, baskírok, kazáni tatárok, votjákok és a miser tatárok népzenejét, és megállapította, hogy e népek népzenei stílusaitól „egészen elüt a Volgától délre eső szűk terület, a cseremiszi-csuvas határ mentén, ahol mindkét nép körében nagy ívű ötfokú kvintváltó dallamok élnek szinte kizárólag”.⁸ C. Nagy cikkében levő két mongol dallam,⁹ valamint

⁴ Kodály Zoltán, *A Magyar Népzene*, Editio Musica, Budapest, 1937 (1. kiadás). A hivatkozások a 7. kiadás szerint, átnézte és bővítette Vargyas Lajos, Budapest, 1976, pp. 17-26.

⁵ Szabolcsi Bence, *Osztyák medveének és magyar siratódallam*, In: *Ethnographia* XLIV. 71-75. l., Budapest, 1979, pp. 107-109.

⁶ Vikár László, *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*, MTA ZTI, Budapest, 1993, pp. 167-168.

⁷ Vargyas Lajos, *A magyar zene őstörténete I-II*. In *Ethnographia* XCI., Budapest, 1980, I. szám pp.1-34, II. szám pp. 192-236.

⁸ Vargyas, Lajos, *A magyar zene őstörténete I-II*. In *Ethnographia* XCI., Budapest, 1980, I. szám pp.1-34, II. szám p. 13.

Szabolcsi két példája¹⁰ alapján Vargyas Lajos is konstataálta a mongol kvintszerkezet meglétét.¹¹ Megvizsgálta a nyugati kvintváltást is, és a jellegzetes nyugati „kvintváltó” formákról kimutatta, hogy ezekben a rendszerint alulról felívelő AB⁵CB formájú dallamokban a legtöbb esetben nem kvintváltás van, hanem csak egyes variánsokban és csak egy-két hangban mutatkozó megfelelés.¹²

Látjuk, a kép összetett, és a kutatóknak egyes kérdésekben eltérő a véleménye. Összességében azonban az érvek mellett szólnak, hogy ezek a dallamok nem finnugor, hanem török-mongol népekhez tartoznak. Míg a pentaton skálán mozgó négy soros ereszkedő szerkezet az északi törökség és a mongolok között igen elterjedt, a finnugor népek zenéjében ez a felépítés igen ritka, és ahol mégis előbukkan, ott török (vagy mongol) hatásnak tulajdonítható.

Bereczki Gábortól tudjuk, hogy a dallamok a (finnugor) cseremiszek között csak ott található meg, ahol a (török) csuvas *nyelvi* hatás is érvényesül. Mi több, a Volga-Káma vidéken domináns tatároknak is vannak hasonló dallamaik, bár ezekben nem pentaton kvintváltást, hanem lefelé történő pentaton kvartváltást látunk. A történelem során a sztyeppén és az Arany Horda révén ezen a területen is uralkodó mongoloknak pedig egy szinte azonos dallamstílusát fedeztem fel.¹³

Megállapítható hát, hogy a pentaton kvintváltó dallamokat nem számíthatjuk a finnugor-magyar zenei kapcsolat részének, a szálak sokkal inkább a keleti törökség és a mongolok felé mutatnak.

A másik zenei réteg, ahol a finnugor-magyar zenei rokonság komolyabban felmerült: a *síratók*. A sírató a leglassabban, legnehezebben változó népzenei műfajok közé tartozik, ha tehát itt hasonlóságokat találunk, az akár zenén kívüli következtetések levonását is megengedi.

A legjellegzetesebb kisformájú magyar sírató dallam két, egymással párhuzamosan mozgó kis hangterjedelmű sorból áll.¹⁴ A magasabb sor többnyire egy hanggal magasabban végződik mint az alacsonyabb. A dallamsorok ereszkednek vagy domb alakúak és a soron belül tipikus az egy hangon vagy az egymás melletti hangokon való recitálás majd az egymás melletti hangokon történő ereszkedés. A 2. példában egy tipikus magyar sírató dallamot látunk.

⁹ C. Nagy Béla, *Mongol Népdalok, Énekszó 14.* (76), Budapest, 1947, pp. 80-81

¹⁰ Szabolcsi, Bence, *Osztják medveének és magyar síratódallam*. In: *Ethnographia* XLIV. 71–75. 1., Budapest, 1979, pp. 107-108.

¹¹ MNT VIII/A:13

¹² Vargyas Lajos, *A magyar zene őstörténete I-II*. In *Ethnographia* XCI., Budapest, 1980, I. szám pp.1-34, II. szám pp. 192-236.

¹³ Sipos János, *Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai*. In *Ethnographia* 2001/1-2, Budapest, pp. 1-78

¹⁴ A magyar síratók igen sokfélék, kis formájuk azonban az egész magyar nyelvterületen lényegében megegyezik. Jellemzésükben nem ért egyet minden kutató. A síratóval foglalkozó kiemelkedő szakemberek közül Dobszay a síratót egy „*Fa-mi-Re* mag + *Iereszkedés*”-ből vezeti le, és a pentaton erdélyi síratót párhuzamos fejleményként kezeli. Ezzel szemben Vargyas Lajos a síratót egy *Szo-fa-mi-Re-Do* dúr hexachord-ból eredezteti.

F. 208 / B
Dániel Ferencné, 1954.
Egyházaskozár(Lábnik.)

4.

Parlando $\text{♩} = 112$

Má - mi - kám má - mi - kám, kel - jén fél má - mi -

$\text{♩} = 132$ rit. $\text{♩} = 104$

kám. Ném gon - dol - ja, há - rom ár - vát

$\text{♩} = 66$ $\text{♩} = 132$ rit.

el - hagyott má - mi - kám, má - mikám? Nincsen többet nekünk

$\text{♩} = 104$ $\text{♩} = 72$ $\text{♩} = 80$

é - des - a - nyánk a vi - lá - gon, ki főzön nekünk

$\text{♩} = 96$ rit. $\text{♩} = 63$ $\text{♩} = 56$

s ki ta - ka - rit - son ne - künk é - desanyám, é - des - anyám

$\text{♩} = 116$ $\text{♩} = 126$ rit.

Me - re ménjünk skinek mondjuk: édes - anya, ettül e - merre?

$\text{♩} = 69$ $\text{♩} = 56$ $\text{♩} = 132$

É - desanyám, kel - jén fél Jaj, mi - kor ha - za - jött

$\text{♩} = 152$

é - des - a - nyám a bu - csuról c - lég vót, a - mi - kor

175

2. példa A magyar sirató kisformája a) Sirató “Mámikám, mámikám”, Domokos Pál Péter-Rajeczky Benjamin (1956-1961), *Csángó Népzene, Budapest, I/4*)

A magyar siratók más népekhez való kapcsolataival sokan foglalkoztak.¹⁵ Közülük többen is felhívják a figyelmet arra, hogy a rendelkezésre álló kevés adat nem elegendő a magyar sirató stílus eredetének és más népekkel való kapcsolatának felderítésére. A legtöbb néptől ugyanis nem állnak rendelkezésre sirató monográfiák, sőt sok esetben sirató dallamok sem. Mégis tekintsük át az eredményeket.

Észak-keleti szláv népek (orosz, belorusz) között szórányszerűen található ilyenféle dallamok, ezek azonban nehezebben azonosíthatók és többnyire kadenciaváltás nélküliek. A magyarsággal szomszédos szlovákoknál pedig igazolhatóan a magyar sirató strófás formának népdalszerű átvételéről van szó. A szerb és macedón zenében is van hasonló dallamréteg, többnyire sztichikus vagy sorpáros formákkal. A bolgár népzene hasonló dallamai is sokszor motivikus, kétsoros

¹⁵ Pl. Szabolcsi Bence, Osztják hősdalok - magyar siratók melódiái, In *Ethnographia XLIV*: 71-75 (1933)-ban osztják hősdalokat és magyar sirató dallamokat vetett össze; Vargyas Lajos, *A Magyarság Népzeneje*. 2. javított kiadás, Planétás Kiadó, Budapest, pp. 239-262 oldalain sirátón kívüli funkciókban is próbált obi-ugor-magyar összefüggéseket találni. C. Nagy Béla, Adatok a magyar népdal kialakulásához. In *Zenatudományi Tanulmányok VII*, 1959, pp. 605-688. Budapest a magyarság szomszéd népei és nyugati hasonlóságokat is talált; Dobszay László, *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneünkben*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, pp. 61-75 pedig a teljes magyar sirató stílust

formákból állnak, és ugyanez jellemző a *finn* és *észti* „párhuzamokra” is. A *francia* anyagban csak a bolgár motivikus alakzatoknak megfelelő dallamok tűnnek fel, és teljesen hiányzik ez a forma az *angolszász*, *ír*, *skót*, *hebridai* stb. gyűjteményekben. *Német* gyűjteményekben vannak ilyen szokás dallamok, és elszórtan előtűnnek hasonló dallamok a szicíliai anyagban is.¹⁶

A *román* népzeneben nagy mennyiségben találunk ilyen dallamokat, mégpedig régies szöveggel és kötetlen formában. Ez esetben könnyen lehet, hogy nem átvételről van szó, hanem különböző eredetű dallamok egymáshoz csiszolódott formáiról.¹⁷ Teljes stílusalkotó bőségben látjuk őket a *spanyol* népzeneben, ahol még a magyar siratók nagy formájának jellemzőbb alakjai is bőségesen előfordulnak. Ugyanakkor egyes *gregorián* dallamok közelebb állnak a magyar siratók gondolkodásmódjához, mint a fenti népzenei dallamcsoportok.¹⁸

Számos dallamkörben megtalálhatók tehát a sirató alapnyelvezetével párhuzamos adatok, méghozzá nem elszigetelt egyedi példákban, hanem egyes esetekben stílusalkotó gazdagságban. Több helyütt (bolgár, spanyol, gregorián) a kisebb és nagyobb formáknak a magyarhoz hasonló szerves egymásmellettiiségével; másutt csak a magyar kisforma párhuzamaként.¹⁹

Lehet, hogy egy elemi, különböző helyeken egymástól függetlenül kialakult zenei formáról van szó? Ennek azonban ellentmond az, hogy hatalmas térségeken nyoma sincs ennek a zenei formának, ráadásul azok a területek, ahol megtalálhatók, összefüggő sávot alkotnak.

Dobszay László összefoglalása szerint: „Európa déli övezetére kellene e zenei nyelvet lokalizálnunk, egy keleten kissé felkanyarodó, lényegében a mediterrán sávban elhelyezkedő dallamkultúra szétfejlődött utódainak kellene tekintenünk a sirató stílusokat.”²⁰

Mint látni fogjuk, ezt a megállapítást módosítják ázsiai kutatásaim, melyek alapján ilyen dallamok egyes törökségi népeknél is megtalálhatók, mégpedig nem egy esetben sirató műfajban.²¹

Finnugor népzeneben a siratós dallamforma

A vizsgált siratós dallamok a finnugor népek közül csak az obi-ugor *osztják-vogul* népek zenéiben lelhetők fel, bár nem sirató műfajban. Vargyas Lajos 1953-as tanulmányában Väisänen könyvéből²² idéz néhány ilyen dallamot. E példák ugyan beleillenek a fenti idézett népek „siratós” dallamai közé, de sem kisebb, sem nagyobb hasonlóságot nem mutatnak a magyar siratókhoz, mint azok. A 3. példán ezek közül idézek néhányat.

vizsgálta meg.

¹⁶ Dobszay, 1983, pp. 76, 78

¹⁷ Dobszay, 1983, pp. 54-55, 57

¹⁸ Dobszay, 1983, pp. 57-58, 74

¹⁹ Dobszay, 1983, pp. 82

²⁰ Dobszay, 1983, pp. 93

²¹ Sipos János, Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai. In Ethnographia 2001/1-2. Budapest, 2001, pp. 1-78

²² Väisänen, Armas Otto, *Vogulische und Ostjakische Melodien*, MSFOu LXXII, Helsinki, 1937

3. példa Finnugor siratók Vargyas (1953)-ból a) Vargyas №2 (=Väisänen №120), Vargyas №8 (=Väisänen №130), Vargyas №12 (=Väisänen. №52)

Még egyszer kiemelem, hogy a 3. példa dallamaihoz hasonló sorpáros, izometikus giusto dalok sok népnél megtalálható elemi formák. Ezek nem specifikusan finnugor illetve magyar zenei alakulatok, a magyar sirató stílus finnugor eredetét bizonyító erejük tehát csekély. A magyar siratóknak ugyanis a dúr-pentachordon egymás mellett haladó párhuzamos sorokon és az egymás melletti kadenciákon kívül meghatározó tulajdonsága a *szabad kötetlen szerkezet* és a *rögtönzés* is. Felmerül a kérdés: van-e finnugor népeknél szabad szerkesztésű és recitatív sirató forma?

Vargyas Lajos a *Magyarság Népzeneje* kötetében igyekezett olyan párhuzamokat hozni, ahol improvizatív, a kadenciákat rugalmasan váltogató, lehetőleg sirató vagy ahhoz közeli műfajú finnugor és magyar dallamok hasonlósága mutatkozik.²³ Kiemeli, hogy egyedül legközelebbi nyelvkonainknál, az obi-ugoroknál találunk olyan stílust, mely a siratóban még világosan tapasztalható periódus előtti állapotokat mutatja. Vagyis, ahogy fogalmazza: „szabadon váltakozó kadenciákkal tagolt kötetlen, rögtönzött dallamot, melynek legtöbbször inkább csak kerete – hangterjedelme – és iránya van, más kötöttsége alig.”²⁴

De ilyenek-e Vargyas példái? Vegyünk sorra őket.²⁵

Vargyas №208 dallama alapjában véve két giusto sorból áll, melyekben 2/4-es, 4/4-es és 3/4-es ütemek váltakoznak. A dallam *ti'-so-fa-(b)mi-re-do* hangsora is ismeretlen a magyar sirató repertoárban. (4. példa)

4. példa (Vargyas №208)

²³ Vargyas, Lajos, *A Magyarság Népzeneje*. 2. javított kiadás, Planétás Kiadó, Budapest, 2002, p. 246

²⁴ Ibid, p. 245

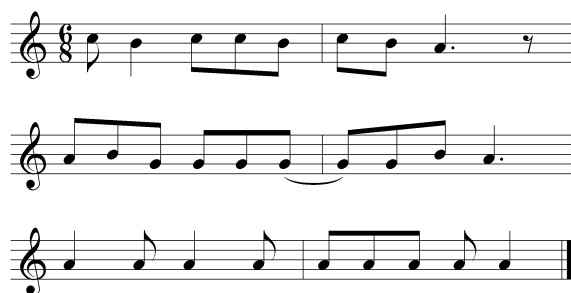
²⁵ A példákban a dallam magvakat tüntetem fel, a dallam részletes lejegyzését Väisänen, Armas Otto, *Vogulische und Ostjakische Melodien*, MSFOu LXXII, Helsinki, 1937-ben találjuk meg.

A №210 két 5/8-os ütemből épül fel, először az első majd a második ütem ismétlődik sokszor. Ez teljesen ellentmond a magyar siratók rövid ismétlődő motívumokra nem bontható felépítésének. (5. példa)

5. példa (Vargyas №210)

A №211 dallam (a szöveg alapján) egyetlen hosszú sor, mely két rövid zenei sorra és egy hang-repetíciós záró szakaszra osztható fel. A motívumok közül egyeseknek ráadásul forgó karaktere van, és giusto ritmusban szólalnak meg. (6. példa)

6. példa (Vargyas №211)

A №212 két rövid sora 7/8-os és 2/4-es ütemelőjegyzésekkel kvart-kvint távolságban követi egymást. Ez a dallam inkább hasonlít kis ambitusú magyar táncdallamokhoz mint a siratókhoz. (7. példa)

Vaisanan No.65

7. példa (Vargyas №212)

A №214 a *szo-mi-(↑)do* tritonon mozgó két rövid 5/8-os motívumból áll. Mindez szintén teljességgel idegen a magyar siratók tulajdonságaitól.²⁶ (8. példa)

Vais 133

8. példa (Vargyas №214)

²⁶ A №215 kadenciái megegyeznek a kis sirató lefelé kibővült formájának kadenciáival, azonban a dallammenet és a ritmus eltérő (*la do-ti la / ti la-fa mi / mi-la-la-szo / mi szo-mi / re-re re* stb.)

Azt látjuk tehát, hogy a példaként felhozott obi-ugor dallamok –összhangban a finnugor népzeneik általános karakterével– ütempáros jellegűek, két rövid giusto motívumból és azok variációiból épülnek fel, és többnyire rész-pentaton skálákon mozognak. Ez teljesen más zenei stílust képvisel és alapvetően eltér a diatonikus skálán mozgó, két párhuzamos, elasztikus, „kötetlenül” variálódó sorokból álló magyar siratótól, melyet ráadásul konjunkt, kis motívumokra nem bontható²⁷ folytonos *parlando-rubato* dallammozgás jellemez. Ehhez még számítsuk hozzá azt is, hogy az obi-ugor dallamok műfaja nem sirató, hanem hősének.²⁸

Akarva-akaratlan le kell hát vonnunk a következtetést, hogy a fenti példák nem alkalmasak a magyar sirató finnugor rokonságának bizonyítására.

Végül röviden tekintsünk meg néhány török nép siratóit.

Az *anatoliai* török siratók többsége szinte teljesen megegyezik a magyar siratók kis formáival, még szerkezeti változataiban is.²⁹ Megtaláljuk ezt a sirató formát az anatoliai törökök legközelebbi nyelvrokonai, az azerik siratói között is, még hozzá egy bővebb sirató stílus egyik alformájaként.³⁰ A 9. példában egy anatoliai siratót látunk, melyet Bartók Béla gyűjtött 1936-ban Anatóliában.³¹

²⁷ Bár kisebb motívumok kikövetkeztethetők a magyar siratóból is, ezek igen változékonyak, és a dallamsorok nem esnek szét motívumokra.

²⁸ A hőséneknek és a sirátónak eltérő a funkciója. A hőséneknek rövid motívikus giusto sorokból (motívumokból) állnak, melyek célja, hogy fenntartsák az érdeklődést, amikor az eposzzenészes elénekli a hős kalandjait. A sirató ezzel szemben a valódi emberi primer fájdalom szabályozottabb kifejezésére ad módot.

²⁹ A különböző török népek és a magyarok siratóinak összevetésével több könyvemben is próbálkoztam, Például Sipos János, *Török Népzene II*, MTA ZTI, Budapest, 1998; Sipos János, *In the Wake of Béla Bartók in Anatolia*, European Folklore Institute, Budapest, 2000 és Sipos János, *Bartók nyomában Anatóliában*, Balassi Kiadó, Budapest, 2002. Itt említem meg, hogy a másik jellemző (négyesoros) anatoliai sirátónak is van magyar párhuzama az régi stílusú ereszkedő dallamok között.

³⁰ János Sipos, *Azeri Folksongs - At the Fountain-Head of the Folk-Music*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004; Sipos János, Az azeri népzene és kapcsolata a magyar illetve más török népek zenéihez, In: *Magyarország-Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése". Az első magyar-azerbajdzsáni tudományos szimpózium előadásai*, Azerbajdzsán Budapesti Nagykövetsége, Budapest, 2007, pp. 58-68

³¹ Béla Bartók, *Turkish Folk Music from Asia Minor* (ed. Benjamin Suchoff), Princeton, 1976

Parlando

Ya - tir - miş - lar da yav - ru - mu, gu - zum, oy, oy, oy,
 Si - cim gi - bi yav - rum, yav - rum da, ay, oy, oy,
 Sa - ri sa - çi da gu - zum si - cim gi - bi yav - rum, oy, oy,
 Ge - lin gar - daş - la - rım, yav - rum, a, oy, oy, oy,
 Ağ - la - ya - lım da ba - cim gi - bi ya - rım, oy, oy,
 Me - ze - rin' da yol üs - tü - ne gaz - sin - lar, oy, oy, oy,
 Yol üs - tü - ne gaz - sin - lar yav - rum, oy, oy, oy.

9. példa Anatóliai siratók a) Anatóliai sirató Bartók Béla 1936-os anatóliai gyűjtéséből

Felhívom a figyelmet arra, hogy az anatóliai török siratót köthetjük a fent említett ősi európai zenei réteghez is, ugyanis Anatólia nem más mint a régi Bizánc, melynek népességét az 1071-es manzikerti győzelmük után a területet fokozatosan meghódító törökök nem irtották ki, hanem a sok évszázados együttélés során fokozatosan beolvasztották. Az alapnépesség nyelvében eltörökösödött, de kultúrájából sok mindent megőrzött sőt átadott a hódítóknak, mint bizonyítják pl. az Égei-tenger környéki török táncok görög párhuzamai is.

A finnugor népekhez hasonlóan a török népek is összetett folyamat során alakultak ki és alakulnak tovább ma is, így nem csoda, hogy sok török nép siratója igen eltérő. Mégis, a kirgizeknél is ilyen a két legjellegzetesebb sirató forma egyike (10a példa), és a kaukázusi török nyelvű karacsájoknál is bőven találunk hasonló dallamokat, noha nem sirató műfajban – legalábbis sirató ott már nem lelhető fel (10b példa).³²

³² Sipos János, Vannak-e közös rétegek a karacsáj-balkár és a magyar népzében? In *Orientalista Nap 2001*, Budapest, 2002, pp. 117-131.

a)

b)

10. példa Török népek siratóiból a) Kirgiz sirató Sipos János 2004-es kirgiz gyűjtéséből, b) Karacsáj”Erirej” epikus ének Sipos János törökországi karacsájok közötti 2005-ös gyűjtéséből

Úgy tűnik tehát, hogy a honfoglalás előtti fontosabb magyar népzenei rétegeknek nincs meggyőző párhuzama finnugor népek zenéiben, míg a török és mongol népek között annál több kutatnivalónk van.³³

³³ Gondolhatnánk, hogy a kis ambitusú dallamok részletesebb vizsgálata egy nemzetek feletti eurázsiai összehasonlító kutatás keretén belül hozhat tanulságokat a finnugor népek egymás közötti illetve és a magyarokkal való esetleges zenei kapcsolatainak feltárásában is. Ez azonban már az indulásnál sem kecsegtet biztos eredményekkel, mert ilyen dallamok sok népnél egymástól függetlenül is kialakulhattak, és ki is alakultak, ezért speciálisan a magyar - finnugor zenei érintkezésre nézve igen kicsi a bizonyító erejük. Itt említem meg azt is, hogy Szomjas-Schiffert György mondatdallamokon alapuló elképzeléseit sem fogadhatjuk el, mert eltérő mondatdallamú népeknek (pl. magyarok és anatóliai törökök) is vannak hasonló zenei rétegeik, másrészt egy adott nép zenéjében is igen eltérő lejtésű dallamok találhatóak meg. Ráadásul az „emelkedő sorra ereszkedő sor válaszol” forma igen sok népnél megtalálható.

Hivatkozások

- Bartók, Béla, A magyar népdal, In *B.Ö.I.*, Budapest, 1924, pp. 101-250
- Bartók, Béla, *Hungarian Folk Music*, London, Oxford University Press, 1931
- Bartók, Béla, *Turkish Folk Music from Asia Minor* (ed. Benjamin Suchoff), Princeton, 1976
- Bartók, Béla, *Magyar Népdalok. Egyetemes gyűjtemény*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991
- BÖI* = Szöllösy András (ed.) 1966 - *Bartók Összegyűjtött Írásai*, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1966
- C. Nagy, Béla, Mongol Népdalok, *Énekszó 14.* (76), Budapest, 1947, pp. 5-6
- C. Nagy, Béla, Adatok a magyar népdal kialakulásához, In *Zenatudományi Tanulmányok VII*, Budapest, 1959, pp. 605-688
- Dobszay, László és Szendrei, Janka, *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa I-II*, MTA ZTI, Budapest, 1988
- Dobszay, László, *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983
- Domokos, Pál Péter és Rajeczky, Benjamin, *Csángó Népzene*, Editio Musica, Budapest, 1956
- Futaky, István, *Nyelvtörténeti vizsgálatok a kárpát-medencei avar-magyar kapcsolatok kérdéséhez*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001, p. 13
- Juhász, Zoltán és Sipos, János, A comparative analysis of Eurasian folksong corpora, using self organising maps, *Journal of Interdisciplinary Music Studies* (2009), doi: 10.4407/jims.2009.11.005, 2009
- Kodály, Zoltán, *A Magyar Népzene*, Editio Musica, Budapest, 1937 (1. kiadás); a hivatkozások a 7. kiadás szerint (átnézte és bővítette Vargyas Lajos. Budapest, 1976)
- Ligeti, Lajos, *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986
- MNT VIII/A = A Magyar Népzene Tára*, VIII/A–B, *Népdaltípusok 3*, sajtó alá rendezte Vargyas Lajos, Balassi Kiadó, Budapest, 1992
- Rajeczky, Benjamin, Gregorián, népének, népdal, In *Magyar Zenetörténeti tanulmányok II*, Budapest, 1969, pp. 45–64
- Saygun, Ahmet Adnan, *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976
- Sipos, János, *Török Népzene I*, MTA ZTI, Budapest, 1994
- Sipos, János, *Török Népzene II*, MTA ZTI, Budapest, 1995
- Sipos, János, Similar musical structure in Turkish, Mongolian, Tungus and Hungarian folk music, In *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe*, Szeged, 1997, pp. 305-317
- Sipos, János, Újabb adatok a kvintváltás eurázsiai elterjedtségéhez. in *Néprajzi Látóhatár*, VII. évf. 1-2 szám, Miskolc, 1998, pp. 1-57.
- Sipos, János, *In the wake of Béla Bartók in Anatolia*, European Folklore Institute, Budapest, 2000
- Sipos, János, *Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe*, Akadémia Kiadó, Budapest, 2001
- Sipos, János, Report on my Expedition in the Caucasus, In *Néptörténet-Nyelvtörténet, A 70 éves Róna-Tas András köszöntése*. ed. László Károly and Éva Kincses Nagy, Szeged, 2001, pp. 155-184
- Sipos, János, *Bartók nyomában Anatóliában*, Balassi Kiadó, Budapest, 2002
- Sipos, János, Vannak-e közös rétegek a karacsáj-balkár és a magyar népzeneben, In *Orientalista Nap 2001*, Budapest, 2002, pp. 117-131.
- Sipos János (2001), Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai. *Ethnographia*, 2001/1–2. 1–78: 58, 77.
- Sipos, János, *Azeri Folksongs - At the Fountain-Head of the Folk-Music*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004
- Sipos, János, *Az azeri népzene és kapcsolata a magyar illetve más török népek zenéihez*, In: "Magyarország - Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése" - Az első magyar-azerbajdzsáni tudományos szimpózium előadásai, Azerbajdzsán Nagykövetség, Budapest, 2007 (2006), pp. 58-68
- Sipos, János, *Bartók anatóliai gyűjtésének egy siratója és annak zenei háttere*, In *Magyar Zene*, 2007. február, XLV: 1, Budapest, 2007, pp. 7-91.
- Szabolcsi, Bence, Osztják hősdalok - magyar siratók melódiái, In *Ethnographia XLIV*, 1933, pp. 71-75
- Szabolcsi, Bence, Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben, In *Ethnographia XLV*, Budapest, 1934, pp. 138-156
- Szabolcsi, Bence, Eastern Relations of Early Hungarian Folk Music, In *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1935
- Szabolcsi, Bence, *Osztják medveének és magyar siratódallam*. In: *Ethnographia XLIV*. 71–75. l., Budapest, 1979
- Szomjas-Schiffert, György, Die finnisch-ugrische Abstammung der ungarischen Regös-Gesänge und der Kalewala-Melodien. In *Music des Ostens*, 1963, pp. 126-156
- Szomjas-Schiffert, György, *A finnugor zene vitája I-II*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976
- Tervonen, V., *Heimotyösta Unkarissa talvikautena 1942-43*, Heimokansa 1943/6-8, pp. 33-36.
- Väisänen, Armas Otto, *Vogulische und ostjakische Melodien*, MSFOu LXXII, Helsinki, 1937
- Vargyas, Lajos, *Folk Music of the Hungarians*, Budapest. Akadémiai Kiadó, 2005
- Vargyas, Lajos, Ugor réteg a magyar népzeneben. In *Zenatudományi tanulmányok I.*, Budapest, 1953, pp. 611-657
- Vargyas, Lajos, A magyar zene őstörténete I-II. In *Ethnographia XCI.*, Budapest, 1980, I. szám pp.1-34, II. szám pp. 192-236.
- Vargyas, Lajos, *A Magyarság Népzeneje*. 2. javított kiadás, Planétás Kiadó, Budapest, 2002
- Vikár, László és Bereczki, Gábor, *Cheremiss Folksong*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971
- Vikár, László és Bereczki, Gábor, *Chuvash Folksongs*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979

Vikár, László és Bereczki, Gábor, *Tatar Folksongs*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999
Vikár, László, Collection of Finno-Ugrian and Turkic Folk Music in the Volga-Kama-Belaya Region (1958-1979), In
Studia Musicologica 29, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, pp. 355-422
Vikár, László, *A volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*, MTA ZTI, Budapest, 1993